

نمادهای شکوهمند

ایران باستان

www.ketab.ir

سرشناسه: روزچک، سیمین، ۱۳۳۱-

عنوان و نام پدیدآور: نمادهای شکوهمند ایران باستان/ نویسنده سیمین روزچک؛ ویراستار اعظم صادقیان.

مشخصات نشر: تهران: آوای مکتوب، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۹۸ ص.: مصور (رنگی)

شابک: 978-600-7364-45-1

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: ایران — آثار تاریخی — پیش از اسلام

موضوع: Iran -- Antiquities -- Pre-Islamic

موضوع: نشانه‌های ملی — ایران

موضوع: Emblems, National -- Iran

موضوع: سنگ‌نگاره‌ها — ایران

موضوع: Petroglyphs -- Iran

موضوع: ایران — پیش از اسلام

موضوع: Iran -- History -- To 633

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ن ۹/ ۱۴۰ LSC

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۳۵۸۸۷

عنوان: نمادهای شکوهمند ایران باستان

نویسنده: سیمین (اقدس) روزچک

ویراستار: اعظم صادقیان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۶۴-۴۵-۱

نوبت چاپ: اول، ۹۸۰

تیراژ: ۷۰۰ نسخه

صفحه آرا: معصومه لوائی

کلیه حقوق مادی و معنوی برای ناشر محفوظ است.

قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱۳	 مقدمه
۱۵	 غار شاپور
۱۹	 فصل اول
۱۹	 سنگ‌نگاره‌های (نقوش صخره‌ای) دماوند، سا، جیان
۲۵	 فصل دوم
۲۵	 وضعیت جغرافیایی و تاریخی ایران به طور اجمالی
۲۵	 وضعیت جغرافیای تاریخی ایران باستان
۲۶	 خلاصه تاریخ ماد
۲۷	 پارس‌ها
۲۹	 فصل سوم
۲۹	 تاریخ اجمالی هخامنشیان
۲۹	 کورش بزرگ
۳۱	 وضعیت جغرافیایی فعلی ایران
۳۱	 بناهای دوره هخامنشیان
۳۳	 تخت جمشید
۳۷	 داریوش اول
۴۰	 سنگ‌نبشته داریوش اول در شوش
۴۱	 یکی از کتیبه‌های داریوش در نقش رستم
۴۳	 خشایارشا

۴۳	کتیبه خشایار شا.....
۴۶	اردشیر اول.....
۴۷	داریوش دوم.....
۴۷	اردشیر دوم.....
۴۷	اردشیر سوم.....
۴۸	نقوش برجسته هخامنشیان.....
۵۱	تالار شورا (تریپیلون).....
۵۲	نقوش برجسته و آجرهای لمبدار دوره هخامنشی.....
۵۲	سلوکی ها.....
۵۲	بررسی تا.....
۵۶	فصل چهارم.....
۵۶	پارت ها یا اشکانیان.....
۵۶	تاریخ اجمالی.....
۵۸	نقوش برجسته دوره پارتی.....
۵۸	پیکره های آزاد پارتی.....
۵۹	بناهای پارتی.....
۶۱	فصل پنجم.....
۶۱	هنر دور ساسانیان.....
۶۱	روی کار آمدن اردشیر بابکان.....
۶۵	اردشیر بابکان: رسیدن سامان به پادشاهی از طریق افسانه.....
۶۹	فصل ششم.....
۶۹	تأسیس دولت ساسانی از جنبه تاریخی (اردشیر بابکان ۲۴۱ - ۲۲۴ پس از میلاد).....
۷۹	فصل هفتم.....
۷۹	دولت ساسانیان: سیاست، تشکیلات اداره مرکزی، صدر اعظم، مالیه، سپاه، وزراء.....
۷۹	صنعت و تجارت، دین - (۶۵۰-۲۲۴ م).....
۸۰	شهرداران.....
۸۱	واسپوهران یا شاهزادگان.....
۸۲	وزرگان یا بزرگان.....

۸۲	دیوران و سایر عمال اداره مرکزی
۸۳	سپاه
۸۳	مالیه
۸۴	صنعت و تجارت
۸۶	تشکیلات مرکزی وزیر اعظم
۸۷	ایجاد دین رسمی

۹۲ فصل هشتم

۹۲	اثر دوره ساسانی
۹۲	کتیبه‌ها و دست‌نوشته‌ها
۹۳	تشریح کتیبه‌ها
۹۴	نقوش برجسته
۹۵	هنر رسمی دوران ساسانی
۹۹	هنر غیر رسمی
۱۰۰	مانی و کیش‌لو
۱۰۱	نقاشی مانی
۱۰۴	سنت‌های اجتماعی
۱۰۸	تصویرسازی یا مجسمه‌سازی
۱۱۱	عوامل مؤثر در هنر ایران

۱۱۹ فصل نهم

۱۱۹	بناهای شکوهمند دوره ساسانیان - فیروز آباد
۱۱	موقعیت جغرافیایی
۱۱	بناهای باروی دختر (قلعه دختر)
۱۲۶	تحلیل یا تشریح باروی دختر و کاخ اردشیر بابکان
۱۲۸	بنای معروف به آتشکده
۱۳۴	آرامگاه
۱۳۷	آتشدان
۱۳۷	فره کیانی
۱۴۰	نقش برجسته تنگاب فیروز آباد
۱۴۵	منار سنگی
۱۴۹	سنگ نگاره اردشیر بابکان نقش رستم فارس
۱۵۱	تاج‌گذاری اردشیر بابکان در نقش رستم

.....	تحلیل نقش تاج‌گذاری اردشیر بابکان.....	۱۵۶
.....	نقش رجب (مرو دشت).....	۱۵۹
.....	نتیجه‌گیری سنگ نگاره کرتیر (بیوزه انگشت او).....	۱۶۰

..... فصل دهم..... ۱۶۸

.....	عصر شاپور اول ساسانی (۲۴۳ تا ۲۷۳ م.).....	۱۶۸
.....	بیشاپور (شهر شاپور یکم).....	۱۷۷
.....	نام نهادن بیشاپور.....	۱۸۲
.....	معبد آناهیتا.....	۱۸۳
.....	کاخ یا تالار شریفات شاپور.....	۱۸۸
.....	ایوان موزائیک.....	۱۹۷
.....	کاخ و تالار.....	۲۰۳
.....	جایگاه نفوذت.....	۲۰۷
.....	غار شاپور.....	۲۰۷
.....	سنگ‌نگاره‌های تنگ چوگان.....	۲۱۵
.....	سنگ‌نگاره‌های تنگ چوگان شاپور یکم.....	۲۱۶
.....	سنگ نگاره شاپور اول در نقش رستم.....	۲۱۸
.....	تشریح سنگ نگاره شاپور یکم.....	۲۲۱
.....	سنگ‌نگاره شاپور در بیشاپور.....	۲۲۱
.....	سنگ نگاره شاپور یکم در نقش رجب.....	۲۲۳
.....	صحنه تاجگذاری شاپور یکم در نقش رجب.....	۲۲۵
.....	«بن خانه» (کعبه زرتشت).....	۲۲۶
.....	نیشته‌های شاپور یکم بر «بن خانه» (کعبه زرتشت).....	۲۲۶

..... فصل یازدهم..... ۲۳۸

.....	عصر هرمز و اردشیر و بهرام اول و دیگران شاهان.....	۲۳۸
.....	بهرام اول.....	۲۳۹
.....	بهرام دوم.....	۲۴۰
.....	برم دلق.....	۲۴۰
.....	بهرام دوم در نقش رستم پارس.....	۲۴۲
.....	بهرام دوم در نقش رستم پارس.....	۲۴۲
.....	سنگ نگاره بهرام دوم در بیشاپور.....	۲۴۳
.....	بهرام سوم.....	۲۴۴

۲۴۵.....	نرسی (۲۹۳ - ۳۰۲).....
۲۴۸.....	آناهیتا و نقش او در ایران باستان.....
۲۵۹.....	هرمزد دوم - پسر نرسی ۳۰۲ - ۳۱۰.....
۲۶۲.....	شاهیور دوم ۳۰۹ - ۳۷۹.....
۲۶۹.....	سنگ‌نگاره‌های دوره ساسانیان (نتیجه‌گیری نهایی).....

مقدمه

تخته سنگ مرمری کوهستان‌ها

مسافری که از شهر سوری کازرون، و بندر بوشهر واقع در ساحل خلیج فارس می‌رود، پس از پیمودن شهر زیبای ارژن، به کوهستان پرشکوه مره می‌رسد. مناظر و چشم‌انداز دل‌انگیز سنگی آن مانند پرستگاهی بزرگ سر به فلک کشیده است. یکی از زیباترین کوهستان‌های جهان را سالی‌ها بیننده‌های مجسم می‌کند. تنگ بوالحیات (Bolhayate) در پشت این معبد خاموس، قرار داد. چشمه‌های جوشان در گوشه و کنار این معبد به چشم می‌خورد. به نظر می‌رسد رازی، سر در آنجا برای خود فرمانروایی داشته است. این تنگ، در دامنه کوه‌های پرچین و چروب، در کنار چادرهای ایلات در نزدیکی کازرون، در دهستان شاپور، بر سر راه ویرانه‌های شهر باستانی پدیدار می‌شود. در سمت شرق آن، کوهی بلند سر برافراشته است و در دل آن کوه، چشمه‌های آب می‌جوشند و به رودخانه خروشان شاپور می‌ریزد. نقش شاپور اول ساسانی شاه ایران و اندران، سوار بر اسب، در حالیکه پا بر پیکر دشمن دارد، در دل همین کوه و در بالای رودخانه، بر روی تابلویی از سنگ کنده شده است. این تصویر آنچنان استوار و پایرجاست که در ذهن هر بیننده‌ای جاویدان به نظر می‌رسد.

شاپور یکم ساسانی (۲۴۳-۲۷۳ میلادی) اینک (سال ۲۰۱۸ میلادی و ۱۳۹۷ خورشیدی) در حدود ۱۷۴۵ سال است که چشم از جهان فرو بسته است. دشمن او نیز به سینه خاک پیوسته است. هر چند آب در این نقش سنگی راهی پیدا کرده است و حتی بر

فراز نقش برجسته شاپور علف هم به چشم می‌خورد، اما باز هم هنرمند سنگ تراش توانسته است قسمتی از اقتدار این نقوش را از دستبرد زمان نجات دهد. آیا از کنار این هنر به همین سادگی می‌توان عبور کرد؟

حاصل کنجکاوی، کار و پژوهش مردمانی که در کنار این صخره‌ها، مدت‌ها به تحقیق و تفحص پرداخته‌اند، کتاب‌ها و مجلات علمی است که به ثبت رسیده است. در فهرست نام کسانی که بر روی این نقوش کار کرده‌اند، به نام‌های درخشانی چون پروفیسور گیرشمن، آندره گذار، پروفیسور آرتور کریستین سن، ایدت پرادا، ولادیمیر گری‌گوری‌ویچ، واندربگ میخایل دیاکونف، دکتر علی‌اکبر سرفراز، دکتر حسن پیرنیا، دکتر علی سامی و دیگران می‌توان بر می‌خوریم.

این افراد نام‌ها، کوشش و زحمات پیگیر، گوشه‌هایی از راز و اسرار صخره‌ها و نقش‌های آنها را آشکار کرده‌اند. بررسی این آثار باستانی از نظرگاه علمی با استمداد از باستان‌شناسی و تاریخ هر کام، شیوه و ابزار ویژه‌ای دارد که خارج از حیطه این پژوهش است. هر یک از این منابع نامبرده و نیز بزرگان دیگر که نام بردن از آنها موجب طولانی شدن کلام است، در زمینه تخصصی خود کار کرده‌اند و حقایق بسیاری را درباره آنها روشن ساخته‌اند. در این متن از بررسی آنان در زمینه باستان‌شناسی و تاریخی استفاده خواهد شد.

دیدگاه ویژه نویسنده، بررسی هنری این آثار است. همچنین جست‌وجو درباره علت پیدایش چنین تصاویری، که نشان از اقتدار و نیرومندی شاهان و فرمانروایان دیرین ایرانی دارد. به راستی فایده علمی آنها چیست؟ نقش‌های نیز داشته‌اند و یا این یادگارهای جلال و پیروزی را صرفاً محض خوشایند بودن شاهان متمدن، بر دل سنگ‌ها حک کرده‌اند. به عبارت دیگر، هنر در جامعه کهن آن روزگار در این نقطه خاص از جهان به چه نحو مورد استفاده قرار گرفته است و یا هنر با چه شیوه‌ای در آفریدن آثار خود عمل کرده است.

دانشمند روسی، ولادیمیر گری‌گوری‌ویچ کوشیده است تا پیوند تقدس این آثار را با تاریخ دین، و به تبع آن با تاریخ اجتماعی و حوادث تاریخی ایران آن روزگار روشن کند و تحلیل آن را نشان دهد. باید دید چگونه نخستین شاهان ساسانی بر تخت شاهنشاهی تکیه زدند و چگونه بنیاد اقتدار خویش را استوار کردند و چه آثاری از این جدال و حوادث

تاریخی در نقوش بازمانده از آن دوران انعکاس دارد. این کوشش بر تاریخ دین ایرانیان در روزگار ساسانیان پرتو تازه‌ای افکنده، به ویژه در کار نگارنده، سمبل‌هایی از دین که در این نقوش وجود دارد، مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به جنبه‌های هنری آنها، تلاش شده تا ارزش و نحوه پدید آمدن و تأثیر این آثار هنری را بیان کرده و توضیح دهد.

بدین ترتیب کوشیده است که با توجه به یافته‌های باستان‌شناسی و با تکیه بر اسناد تاریخی، به بازمینی و بررسی مجدد آثار صخره‌ای و ساختمان‌های ساسانی بپردازد. پژوهش در زمینه‌هایی که اشخاص نامبرده کار کرده‌اند، کاری کاملاً علمی و مستقل و متفاوت از کار نویسنده است. من متأثر از خاطرات و قصه‌های شیرین پدرم هستم. همچنین می‌توانم با استفاده از تصاویر باستانی قهرمانان بزرگ کشورمان ایران، از دیدگاهی نو به این آثار باستانی بنگرم. دیدگاهی که با رشته تحصیلی و کار هنری/ علمی من ارتباط داشته باشد. کوشیده‌ام تا از منظر هنری تصاویر، این نقش‌ها را مورد بررسی قرار دهم. نقش‌هایی که به هر بیننده‌ای تأثیر می‌گذارند و به وسیله هنرمندان پدید آمده‌اند. نه به عنوان یک قطعه سنگ و صخره که متعلق به دورانی ویژه از تاریخ سرزمینی ویژه است و ارزش باستان‌شناسی و تاریخی، معینی دارد.

سنگ‌نگارها (آثار صخره‌ای) و نقوش در ساختمان‌های دوره ساسانیان در سراسر ایران پراکنده است و در بسیاری از گوشه و کنار این کشور کهنسال، این گونه نقوش دیده می‌شود. بسیاری از این مناطق، آثار ساسانی را به همراه آثار دوران‌های دیگر در بر دارند. مثال روشن آن کعبه زرتشت یا بن‌خانه زرتشت است که در حاشیای بعدی همین کتاب، به طور مفصل از آن یاد شده است. یکی از درخشان‌ترین آثار هنری دوران ساسانیان، در پایین غار شاپور اول ساسانی بر ساحل رودخانه بیشاپور، حجاری شده است. (در بخش سوم این کتاب درباره آن بحث خواهد شد).

غار شاپور

در پایین غار شاپور بر ساحل رودخانه بیشاپور و تنگ بیشاپور، پیروزی‌های شاپور اول ساسانی بر رومیان در تصاویر کنده‌کاری و جاودانه شده است.

تصاویر شاهان فاتح و حریفان مغلوب که در نقش برجسته‌های بازمانده از دوران ساسانی حکاکی شده، و نیز نقوشی با مضامین دیگر، همواره تخیل مردم را برمی‌انگیزد.

این گونه نقوش در دوران گذشته تأثیر شگرف و هدفمندی بر ذهن بیننده پدید آورده است. در دوره‌های بعدی، تأثیر آن برای بینندگان همراه با خاطراتی از دوران پرافتخار کهن است.

برخی از این آثار را، شخصاً از نزدیک دیده‌ام. بارها و بارها آنها را، با دقت تمام، بررسی کرده و از جنبه‌های گوناگون با آنها کار کرده‌ام. در این بررسی‌ها کوشیده‌ام تا از دیدگاه کاری خویش راز آنها را کشف کنم.

آثار مورد بحث و بررسی همگی در خطه فارس، که یکی از استان‌های جنوب کشور ایران است، قرار دارد و اغلب آنها با شهر شیراز (مرکز فعلی استان فارس) فاصله‌ای کوتاه دارد. این آثار عبارتند از: تنگ‌چوگان، نقش برجسته تنگ قندیل، مجسمه شاپور اول ساسانی در بیشاپور، نقش برجسته تنگ آب، منار سنگی، کتیبه‌ها و ساختمان‌های حاوی شرح پیروزی دشت بابکان، سرسلسله ساسانیان، در شهر فیروزآباد که در جنوب شرقی شیراز حجاری شده است. این تصاویر، حاوی یادبودهای شگفتی است که حوادث گوناگون بر آن گذشته، و هر یک بنا بر موقعیت ویژه خود، بیننده را به این فکر وامی‌دارد که تاکنون شاهد چه چیزهایی بوده و بر استوار سنگ‌های آن چه گذشته است. بی‌گمان این آثار، برخی از رهگذران ناآشنا را که برای نخستین بار پیاده از کنار نقوش می‌گذرند، بر جای می‌خکوب کرده است.

می‌توان در نظر آورد که رهگذران مردمان از همه طبقات بوده‌اند. از کنار نقش‌ها گذشته‌اند. بر آن نقش‌ها نگرسته‌اند و هر یک به شیوه خود از آنها متأثر شده‌اند. این تأثرات به طور قطع، قابل شمارش و دسته‌بندی نیست. اما بانیان، آفرینندگان و سفارش‌دهندگان این نقوش، می‌توانند دو اثر متفاوت در میان ایجاد کنند که قابل طبقه‌بندی به دو گروه متفاوت است. این آثار هنری از برخی جنبه‌ها با یکدیگر تداخل دارند که دو بخش جداگانه از این پژوهش را در بر می‌گیرند و درباره آنها بحث خواهد شد. هنرمندان گمنامی که این آثار را خلق کرده‌اند، از اسلوب و شیوه‌هایی بهره برده‌اند که در بن و اساس و پایه خود، جهانی و عام است. هرچند که با پیروی از سنت و شیوه هنری ویژه جامعه و دوران خود، سبک ویژه‌ای را پدید آورده‌اند. (اما اساس و پایه کار هنری آنان همان‌طور که اشاره شد، بر اصول و قواعدی استوار است که جهانی و عام است) همه افراد بشر، به شرط آن که وابستگی به مکتب هنری ویژه‌ای نداشته باشند، این

آثار را دوست خواهند داشت و تحسین خواهند کرد. به شرط آنکه از آثار هنری بیگانه هم متنفر نباشند. حتی کسانی که از آن سبک هنری که در نقوش صخره‌ای ساسانیان به کار رفته است بیزار باشند، باز هم هنگامی که با آن آثار روبه‌رو می‌شوند، اصول اولیه همین آثار هنری را دوست دارند. به طوریکه نادانسته و ناخودآگاه آنها را در وجود خود پیدا خواهند کرد. به دیگر سخن از آنها تأثیر می‌پذیرند. البته همان‌طور که می‌دانیم این آثار اختصاص به نسل ویژه‌ای ندارد.

نگارنده کوشیده است که با توجه به چند نقش برجسته و نقوش ساختمانی که به بررسی آنها پرداخته است، گوشه‌ای از این اصول را توضیح دهد.

